

BUXGALTERIYA

HISOBINING DASTURIY

KOMPLEKSLARI

657(04)

B 94

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

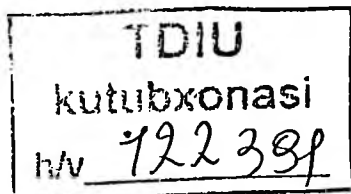
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

BUXGALTERIYA HISOBINING DASTURIY KOMPLEKSLARI

(Kredit-modul bo'yicha)

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan o'quv q'ollanma sifatida tavsiya etilgan

230900 – «Buxgalteriya hisobi va audit» ta'lim yo'nalishi uchun
mo'ljallangan

Toshkent – 2022

UO'K: 336.

KBK: 65.052.

B 86

Buxgalteriya hisobining dasturiy komplekslari. (O'quv qo'llanma). – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2022. – 284 bet.

ISBN 978-9943-8912-7-2

Ushbu o'quv qo'llanma Davlat ta'lim standartlari, talablari buxgalteriya hisobining dasturiy komplekslari o'quv dasturiga asosan tuzilgan bo'lib, 5230900 –«Buxgalteriya hisobi va audit» ta'lim yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar uchun mo'ljallangan.

Qo'llanmada buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishning nazariy va amaliy asosi yoritilgan bo'lib, u xo'jalik yurituvchi subyektlardagi sodir bo'ladigan muomalalarni hisobga olish, ularni hujjatlashtirish, umumlashtirish, moliyaviy faoliyati to'g'risidagi to'liq va ishonarli ma'lumotlarni shakllantirish hamda ushbu ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tarzda tezkor yuritish va qayta ishlashni o'rgatadi.

Mazkur o'quv qo'llanma talabalar uchun «Buxgalteriya hisobining dasturiy komplekslari» fanidan asosiy o'quv adabiyoti sifatida xorijiy tajriba asosida tayyorlangan bo'lib, undan boshqa iqtisodiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar, xo'jalik yurituvchi subyektlarning mutaxassislari, ushbu sohada ilmiy izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar ham foydalanishlari mumkin.

UO'K: 336.

KBK: 65.052.

Tuzuvchilar:

- N.Sh.Xajimuratov* – TDIU «Moliyaviy tahlil va audit» kafedrası mudiri, i.f.d.;
A.N.To'rayev – TDIU «Moliyaviy tahlil va audit» kafedrası professori, i.f.d.;
E.T.Tulovov – TDIU «Moliyaviy tahlil va audit» kafedrası assistenti.;
Sh.A.Aliyev – TDIU «Moliyaviy tahlil va audit» kafedrası assistenti.

Taqrizchilar:

- U.A.Nurmanov* – TDIU «Moliyaviy tahlil va audit» kafedrası dotsenti;
G'.D.Tashmanov – TMI, «Buxgalteriya hisobi» kafedrası v.b. dotsenti.

ISBN 978-9943-8912-7-2

© «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2022.

KIRISH

Hozirgi kunda axborot texnologiyasining jadal rivojlanishi davriga guvoh bo'lib turibmiz. Axborot texnologiyasining ishlab chiqarish jarayonida joriy etish ham yuqori samaraga ega bo'lmoqda. Xuddi shu kabi buxgalteriya hisobini axborot texnologiyalari orqali yuritish ham yuqori samara berishi hech kimga sir emas. Bu borada, mamlakatimizda yetarlicha amaliy tajriba orttirilgan. Masalan, IS:Buxgalteriya dasturiy ta'minotini milliy qonunchiligimizga moslashtirilishi yoki IUZ dasturiy ta'minotlarining ishlab chiqilishi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bundan tashqari, bizning fikrimizcha, har bir xo'jalik yurituvchi shaxs o'z faoliyati xususiyatidan, salohiyatidan kelib chiqib, buxgalteriya hisobini yuritish uchun dasturiy ta'minot ishlab chiqishi yoki faqatgina o'zi foydalanadigan dasturiy ta'minot sotib olishi mumkin. Ushbu holatda savol tug'iladi. Buxgalteriya hisobini axborot texnologiyalari asosida yuritishda buxgalteriya hisobi qonunchiligi nuqtayi nazaridan qanday talablar va chegaralar qo'yilgan.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmogda.

Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek,, sohani malakali kadrlar

bilan ta'minlashni ko'zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan¹.

“Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonunning 1 va 5-moddalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisobot tuzish bilan bog'liq munosabatlar ushbu Qonun va boshqa qonun hujjatlari bilan tartibga solinishi hamda buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari buxgalteriya hisobi standartlari bilan belgilanishi o'rnatilgan.

1-son BHMS “Hisob siyosati va moliyaviy hisobot”ga asosan hisob siyosati deganda buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzishning qoidalari va asoslariga muvofiq buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzish uchun xo'jalik yurituvchi subyektning rahbari tomonidan qabul qiladigan usullar yig'masi tushuniladi.

Buxgalteriya hisobi usullariga ularni guruhlariga ajratish va xo'jalik faoliyati faktlariga baho berish, aktivlar qiymatini to'lash, hujjatlar aylanishini, inventarizatsiyadan o'tkazishni tashkil etish usullari, buxgalteriya hisobi schyotlarini qo'llash usullari, hisob registrlari tizimlari, ma'lumotlarni qayta ishlash va boshqa tegishli usullar kiritiladi.

Demak, ma'lumotlarni axborot texnologiyalarida qayta ishlanishi korxonada hisob siyosatida aks ettirilishi kerak.

Dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchilarining milliy reyestri to'g'risidagi Nizomga asosan dasturiy ta'minot vositalari – algoritmlar tilida taqdim etilgan operatsiyalar, komandalar va ma'lumotlarning mantiqiy tashkil etilgan yig'indisidan iborat va muayyan natijaga erishish maqsadida kompyuterda amalga oshirish uchun mo'ljallangan intellektual mulk obyekti. Dasturiy ta'minot vositalari deganda ularni ishlab chiqish davomida olingan tayyorlov materiallari ham nazarda tutiladi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi PF-6079-sonli “Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni

Xulosa qilish mumkinki, buxgalteriya hisobini yuritishda qo'llaniladigan dasturiy ta'minot Dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchilarining milliy reyestri to'g'risidagi Nizomda keltirilgan talablarga mos kelishi va undagi algoritmlar tilida taqdim etilgan operatsiyalar, komandalar va ma'lumotlarning mantiqiy tashkil etilgan yig'indisi buxgalteriya hisobi qonunchiligida o'rnatilgan metodologiyaga mos kelishi lozim hamda korxonada shu tartibda yaratilgan dasturiy ta'minot asosida buxgalteriya hisobi yuritilayotganligi korxonada hisob siyosatida aks ettirilishi lozim.

Bundan tashqari, buxgalteriya hisobini avtomatlashtirilgan tartibda yuritish yoki yuritmaslikdan qat'i nazar boshlang'ich hujjatlar elektron shaklda tuzilganda "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonun va Buxgalteriya hisobida hujjatlar va hujjatlar aylanishi to'g'risidagi Nizom talablariga rioya qilish kerak.

1-BOB. BUXGALTERIYA HISOBIDA AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH

1.1. Zamonaviy axborot texnologiyalarining yangi avlodlari va ulardan iqtisodiyot sohasida foydalanish imkoniyatlari.

1.2. Buxgalteriya hisobida dasturiy ta'minot vositalaridan foydalanish.

1.3. Hisob hujjatlarini elektron hujjat tarzida tuzish va taqdim etish.

1.1. Zamonaviy axborot texnologiyalarining yangi avlodlari va ulardan iqtisodiyot sohasida foydalanish imkoniyatlari

Bugungi kunda zamonaviy axborot texnologiyalarisiz korxonalar faoliyatini rivojlantirish masalasini hech kim tasavvuriga ham sig'dira olmaydi. Chunki hozirda axborot kommunikatsion texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib bormoqda, bu esa korxonalariga o'z faoliyatiga yangi innovatsion texnika va texnologiyalarni kiritish, yuqori texnologiyalardan foydalanib raqobatbardoshligini oshirish vazifalarini yuklaydi. Mamlakatimizda "Aqlli shahar" texnologiyalarini joriy etish konsepsiyasi qabul qilinib, unga ko'ra "aqlli transport", "aqlli ta'lim", "aqlli tibbiyot", "aqlli energetika tizimi", "aqlli qurilish" "aqlli kommunal xo'jalik", "aqlli uy", "aqlli hokimiyat", "aqlli mahalla" kabi loyihalar "Aqlli shahar" texnologiyalarini joriy etishning asosiy yo'nalishlari sifatida belgilandi. Shu bilan birgalikda mamlakatimizning aksariyat korxonalarida AKTni joriy etish masalalarida bir qancha muammolar saqlanib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasini faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yilidagi ijrosi bo'yicha dasturda ham bunga katta ahamiyat qaratilgan [1]. O'zbekiston Respublikasida chuqur, keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilgan ekan, uzluksiz huquqiy ta'lim tizimini shakllantirishga katta ahamiyat berilmoqda. Darhaqiqat, kelajagi buyuk davlatni qurish tafakkuri, dunyoqarashi o'zgargan rahbar xodimlarimiz, mutaxassislarimizning faoliyatiga ko'p jihatdan chambarchas bog'liqdir. Shu bois, yangicha fikrlaydigan, o'z xizmat sohasi va faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali qo'llay oladigan, yuksak malakali, chuqur bilimli rahbar xodimlarni tayyorlash bugungi kunda davr talabi bo'lib qoldi²[2]. Zamonaviy hayotimizda axborot texnologiyalari ijtimoiy ishlab chiqarishning barcha jabhalarida faoliyat yurituvchi barcha turdagi tashkilotlarni boshqarishda qo'llaniladi. Axborotni boshqarish texnologiyalarining eng ustun va aniq afzalliklari tijorat tashkilotlar amaliyotida paydo bo'la boshladi.

Axborot texnologiyalari yordamida korxonalarni boshqarish – tizimli dasturiy ta'minot va kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish asosida boshqarish vazifalarini hal etish uchun ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash, saqlash, uzatish va axborotni muhofaza qilish, bilim usullari va vositalari majmuini tashkil etishdan iboratdir. Boshqaruvda axborot texnologiyalari avtomatlashtirilgan tarzda tez-tez ishlatiladi, ya'ni texnik va dasturiy vositalardan foydalangan holda boshqarish texnologiyalarini amalga oshirishni ko'zda tutadi. Umuman olganda, axborot texnologiyalari bu ma'lumotlarni boshqarish va qayta ishlash texnologiyasidir. Odatda, bu atama ostida kompyuter texnologiyalari tushuniladi. Axborot texnologiyalari sohasida turli axborotni elektron hisoblash mashinalari (EHM) va kompyuter tarmoqlari orqali yig'ish, saqlash, himoyalash, qayta ishlash, uzatish kabi amallar ustida

² Iminov A.A., Djamatov M.X. "Boshqaruvda axborot texnologiyalari" ma'ruzalar matni. Toshkent-2017.

ishlar olib boriladi. Axborot texnologiyasi asosiy texnik vositalari sifatida hisoblash-tashkiliy texnikadan tashqari aloqa vositalari – telefon, teletayp, telefaks va boshqalar qo‘llaniladi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o‘ziga xos xususiyati shundaki, sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xomashyo, materiallar va moddiy iste‘mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ustunlik qilmoqda, ya‘ni axborot texnologiyalari mavjud yangi texnologiyalar orasida yetakchi o‘rinni egallamoqda. Axborot texnologiyalarining industriyasi majmuini kompyuter, aloqa tizimi, ma‘lumotlar bazasi, bilimlar bazasi va u bilan bog‘liq faoliyat sohalari tashkil qiladi. Bugungi kunda axborot texnologiyalarini shartli ravishda saqlovchi, ratsionallashtiruvchi va yaratuvchi turlarga ajratish mumkin. Birinchi turdagi texnologiyalar mehnatni, moddiy resurslarni va vaqtni tejaydi. Ratsionallashtiruvchi axborot texnologiyalariga chiptalar buyurtma qilish, mehmonxona hisob-kitoblari tizimlari misol bo‘la oladi. Yaratuvchi (ijodiy) axborot texnologiyalari axborotni ishlab chiqaradigan, undan foydalanadigan va insonning tarkibiy qism sifatida o‘z ichiga oladigan tizimlardan iborat. Axborot texnologiyalarining hozirgi zamon taraqqiyoti hamda yutuqlari fan va inson faoliyatining barcha sohalarini axborotlashtirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Jamiyatni axborotlashtirish deganda, axborotdan iqtisodiyotni rivojlantirish, mamlakat fan-texnika taraqqiyotini, jamiyatni demokratlashtirish va intellektuallashtirish jarayonlarini jadallashtirishni ta‘minlaydigan jamiyat boyligi sifatida foydalanish tushuniladi. Korxonada boshqaruvi uchun zamonaviy axborot texnologiyalarining asosiy vazifalari – kerakli ma‘lumotlarni qidirish, to‘plash, qayta ishlash, saqlash, yangi ma‘lumotlarni ishlab chiqish va optimallashtirishning turli xil muammolarini hal etishdan iboratdir. Vazifa nafaqat vaqtni sarflaydigan, muntazam

takrorlanadigan, ma'lumotlarni qayta ishlash operatsiyalarini tanlash va avtomatlashtirish, balki samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan yangi ma'lumotlarni olish uchun ularni qayta ishlash orqali ham amalga oshiriladi. So'nggi o'n yil ichida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida korxonalarni boshqarish, boshqaruvda sezilarli darajada imkoniyatlarni yaratmoqda, chunki ular barcha darajadagi menejerlarga va korxonalarining rahbarlariga eng yaxshi va muqobil boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan iqtisodiy va ijtimoiy axborotni qayta ishlash va tahlil qilishning so'nggi usullari bilan ta'minlanib kelinmoqda. Bugungi kunda axborot texnologiyalarini boshqaruvga tatbiq etish xarajatlari nafaqat to'lash, balki daromad olish imkonini ham bermiqda. Ma'lumki, yirik g'arbiy korporatsiyalar korporativ axborot tizimlarini ishlab chiqish va rivojlantirish uchun har yili yillik aylanma mablag'larining 1,5 dan 4 foizi miqdorida sarflaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari boshqa turdagi texnologiyalarning funksional tarkibiy qismlari (masalan, ishlab chiqarish, tashkiliy, ijtimoiy) va ularning intellektual yadrosi rolini o'ynaydi. Ayni paytda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari iqtisodiyot rivojlanishining asosiy qismlaridan biri hisoblanadi. Deyarli barcha firmalar va iste'molchilar, iste'molchilarni ko'proq diversifikatsiyalangan hamda moslashtirilgan mahsulotlar bilan ta'minlash, mahsulot sifatini oshirish, tovar va xizmatlarni sotish kabi kompyuter va internet tarmog'idan iqtisodiy maqsadlarda foydalanish rivojlanib bormoqda. Barchamizga ma'lumki, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini kengaytirish va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri so'nggi yigirma yil ichida jadal sur'atlar bilan o'sib kelmoqda. Biroq, kompyuter, mobil telefon va Internet foydalanuvchilari haqidagi mamlakat ichidagi ma'lumotlar mamlakat va mintaqalar bo'yicha axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining turli tarqalish ko'rsatkichlarini

aks ettiradi, oxirgi jahon iqtisodiy inqiroziga qaramasdan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'rsatkichlari ortib borayotgan tendensiyani namoyish qiladi. Aslida, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari elektronika, telekommunikatsiya, dasturiy ta'minot, tarmoqlar, markazlashtirilmagan kompyuter ish stansiyalari va ommaviy axborot vositalarining integratsiyasi bo'lib, ularning barchasi firmalar, sanoat va umuman olganda iqtisodiyotga katta ta'sir ko'rsatadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari radio, televideniye, kommunikatsiya uskunalari va dasturiy ta'minotni o'z ichiga olgan turli "aloqa uskunalari"dan iborat. Shu bois, axborot-kommunikatsiya sohasi investitsiyalar asosan, kompyuter va telekommunikatsiyalarga, dasturiy ta'minot va xizmatlarga kiritiladi. Axborot texnologiyalari yordamida korxonani boshqarish uchun obyektни batafsil tahlil qilish, boshqaruv vazifalari va tuzilmasini o'rganish, shuningdek,, axborot oqimlarini boshqarishni taqozo etadi. So'rov materiallarini tahlil qilish asosida axborotni boshqarish modeli ishlab chiqilib, u axborotni qayta ishlash vazifalari va yangi axborot oqimlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatadi.

1.2. Buxgalteriya hisobida dasturiy ta'minot vositalaridan foydalanish

Operatsiyalar amalga oshirilganligini qayd etuvchi boshlang'ich hisob hujjatlari va ularni o'tkazishga doir farmoyishlar xo'jalik operatsiyalarining buxgalteriya hisobi uchun asos bo'ladi. Xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan savdo va servis sohasida olinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqi bank korporativ plastik kartalaridan foydalangan holda to'langanida to'lov terminallarining cheklari ham boshlang'ich hisob hujjatlari deb tan olinadi.

Boshlang'ich hisob hujjatlari xo'jalik operatsiyalari amalga oshirilayotgan paytda yoki operatsiyalar amalga oshirib bo'linganidan keyin tuziladi.

Hisobot davriga tegishli bo'lgan xo'jalik operatsiyalari, agar ular amalga oshirilganligini tasdiqlovchi hujjatlar olinmagan bo'lsa, tegishli boshlang'ich hujjat rasmiylashtirilib, buxgalteriya hisobida aks ettiriladi.

Boshlang'ich hisob hujjatlarining majburiy rekvizitlari quyidagilardir: buxgalteriya hisobi subyektining nomi; hujjatning nomi va raqami, u tuzilgan sana va joy;

xo'jalik operatsiyasining nomi, mazmuni va o'lchov birliklari ko'rsatilgan miqdor o'lchovi (natura va pulda ifodalangan holda):

xo'jalik operatsiyasini bajargan shaxslarning (shaxsning) identifikatsiya qilish uchun zarur bo'lgan familiyasi hamda ismi va otasi ismining bosh harflari yoxud boshqa rekvizitlari ko'rsatilgan holda lavozimlari nomi va imzolari.

Boshlang'ich hisob hujjatlarini tuzgan hamda imzolagan shaxslar ularning o'z vaqtida, to'g'ri va ishonchli tuzilishi, shuningdek, buxgalteriya hisobida aks ettirish uchun belgilangan muddatlarda topshirilishiga javobgardir.

Boshlang'ich hisob hujjatlari elektron hujjat tarzida tuzilishi va taqdim etilishi mumkin.

Boshlang'ich hisob hujjatlariga xo'jalik operatsiyasi ishtirokchilari tomonidan tasdiqlanmagan tuzatishlar kiritilishiga yo'l qo'yilmaydi. Bank va kassa-pul hujjatlarida tuzatishlar hamda o'chirib yozishlarga yo'l qo'yilmaydi.

Boshlang'ich hisob hujjatlari, buxgalteriya hisobi registrlari, moliyaviy hisobot va boshqa hisobotlar, shuningdek, buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda yuritish bilan bog'liq boshqa hujjatlar qonun hujjatlarida belgilangan muddatlar mobaynida, biroq hisobot yilidan keyin kamida besh yil buxgalteriya hisobi subyeksi tomonidan saqlanadi.

1.3. Hisob hujjatlarini elektron hujjat tarzida tuzish va taqdim etish

Iqtisodiyotni boshqarishdagi o'zgarishlar, bozor munosabatlari-ga o'tish buxgalteriya hisobini tashkil qilish va olib borishga katta ta'sir ko'rsatadi.

Har qanday iqtisodiy obyekt boshqarish faoliyatining asosini murakkab qurilishga ega bo'lgan axborot tizimlari tashkil qiladi, ularning tarkibi, faoliyat turi korxonada, iqtisodiy obyekt, firmaning ko'lamiga bog'liq.

Boshqaruv jarayonida buxgalteriya hisobi katta rol o'ynaydi, bu yerda barcha axborotlarning 60%ga yaqini jamlangan. Buxgalteriya hisobining axborotli tizimlari an'anaviy ravishda vazifalarning quyidagi majmualarini o'z ichiga oladi: asosiy vositalar hisobi, moddiy boyliklar hisobi, mehnat va ish haqi hisobi, tayyor mahsulotlar hisobi, moliyaviy hisoblash operatsiyalarining hisobi, ishlab chiqarish xarajatlari hisobi, yig'ma hisob va hisobotlarni tuzish.

ShKlar bazasida avtomatlashtirilgan ish joylarining tashkil qilingan, korxonalarda mahalliy hisoblash tarmoqlarini yaratish, axborot bazasini tashkil qilish va iqtisodiy vazifalar majmuasini shakllantirishda yangi talablarni ilgari surdi. Ma'lumotlarni taqsimlash bazalari tizimini yaratish, turli foydalanuvchilar o'rtasida axborotlarni almashtirish, kompyuterda boshlang'ich hujjatlarni avtomatik shakllantirishning imkoniyatlari paydo bo'ldi va boshqaruv masalalarining vazifalararo majmualari vujudga keldi.

Vazifalararo majmuasini tashkil qilish "materiallar" dasturi ham ko'rib chiqilishi mumkin. Moddiy boyliklarning mavjudligi va xarajatni hisobga olish jarayonida uchta bo'lim:

- omborlar;
- hisobxonada;

– moddiy-texnika ta'minoti bo'limi mutaxassislari faoliyat yuritadi.

Dasturiy majmua o'z ichiga uch qism:

– omborchi moduli;

– hisobxona moduli;

– moddiy texnika ta'minoti bo'limi modulini oladi.

Buxgalteriya hisobi majmualari murakkab ichki va tashqi aloqalarga ega.

Ichki aloqalar buxgalteriya hisobining ayrim vazifalari, majmualari va uchastkalarining axborotli o'zaro hamkorliklarini; Tashqi aloqalar – boshqaruvning o'zga vazifalarini amalga oshiruvchi boshqa bo'limlari hamda tashqi iqtisodiy obyektlar bilan o'zaro hamkorligini aks ettiradi.

Hisob vazifalari majmuasining axborotli aloqasi mashina dasturining asosida kiritilgan ishlab chiqishning uch pallasini farqlashga imkon beradi.

Birinchi pallada – birlamchi hisob, birlamchi hujjatlarni tuzish, ularni ishlab chiqish va hisobning har bir uchastkasi bo'yicha tahliliy hisobning qaydnomalari tuzilishi bajariladi.

Ishlab chiqishning ikkinchi pallasi provodkalarini tuzish, ularni tahliliy va sintetik hisobning turli registrlari, schyotlarning tartib raqamlari bo'yicha qayd daftari ordenlariga joylashtirishdan iborat bo'ladi.

Ishlab chiqarishning uchinchi pallasi yig'ma sintetik hisobini: asosiy kitobning schyotlari bo'yicha hisobot, saldo qaydnomalari va moliyaviy hisobotning shakllarini tuzishdan iborat bo'ladi.

Namunaviy buxgalteriya hujjatlari sohalararo va sohaviyga bo'linadi. Sohalararo hujjatlar barcha korxonada iqtisodiy obyektlarda qo'llash uchun yagona bo'ladi. Sohaviy shakllar tavsiyanomaviy xarakterga ega.

Barcha birlamchi buxgalteriya hujjatlari GOCT, hujjatlarning bir shaklga keltirilgan tizimlari talablarini hisobga olish bilan ishlab chiqiladi.

Buxgalteriya hisobining hujjatlari turli belgilari bo'yicha tasniflanadi:

– belgilanishi bo'yicha – farmoyish beradigan, ijroiya (oqlaydigan), hisobli rasmiylashtiruvchi, murakkab;

– xo'jalik operatsiyalari mazmuni bo'yicha moddiy, pulli hisoblash;

– aks ettirgan operatsiyalarning hajmi bo'yicha yagona (birlamchi) yoki yig'ma;

– foydalanish usuli bo'yicha: bir martali va jamlovchi;

– hisobga oladigan o'rinlarining soni bo'yicha: bir qatorli va ko'p qatorli;

– tuzilish joyi bo'yicha: ichki va tashqi;

– to'ldirish usuli bo'yicha: qo'lda, hisobni avtomatlashtirish vositalari yordamida.

Buxgalteriya hisobining dasturiy ta'minlanishiga to'liq asosda bir qator axborotli ma'lumotli dasturlar: "Maslahatchi hisobchi", "Maslahatchi-plus", "Kafolat", "O'zbekiston soliqlari", "Yuridik ma'lumotnoma"ni kiritish mumkin. Axborotlarni to'ldirish huquqiy axborotlarni tarqatishning umumdavlat tarmog'i bo'yicha bajariladi.

Buxgalteriya vazifalarini yechishni AATlar asosida tashkil qilish: birlamchi buxgalteriya hujjatlarini tuzish paytidan boshlab yakuniy moliyaviy hisobotni tuzish bilan yakunlanuvchi operatsiyalarning yig'indisidir.

Hozirgi bosqichda buxgalteriya vazifalarini axborot texnologiyasi asosida markazlashtirilgan holda ishlab chiqish asosiy rol o'ynaydi:

– foydalanuvchining ish joyida o'rnatilgan kompyuterlarni qo'llash, bu yerda vazifalarni yechish hisobchi tomonidan bevosita uning ish joyida bajariladi;

– korxonaning turli xildagi bo'linmalari iqtisodiy vazifalarini integratsiyalangan holda ishlab chiqilishini ta'minlovchi mahalliy va ko'p bosqichli hisoblash tarmoqlarini shakllantirish;

– hisoblash texnikasida bajariladigan buxgalteriya hisoblar tarkibini ancha ko‘paytirish;

– har xil hisoblash bo‘linmalari uchun korxonaning yagona taqsimlangan ma‘lumotlar bazasini yaratish;

– birlamchi buxgalteriya hujjatlarini mashinada shakllantirish imkoniyatlari, bu qog‘ozsiz texnologiyalarga o‘tishni ta‘minlaydi va hujjatlarni yig‘ish va ro‘yxatga olish bo‘yicha operatsiyalar mehnat talabligi darajasini kamaytiradi;

– buxgalteriya vazifalari majmualarini yechishni integratsiyalash;

– dialogli usulda amalga oshirish yo‘li bilan axborot xizmat ko‘rsatishni tashkil qilish imkoniyati.

Texnologik jarayonning barcha operatsiyalari ShKda bitta ish joyida va uning tuzilishiga ko‘ra izchillik bilan bajariladi.

ShKda bajariladigan texnologik jarayonida quyidagi uchta jarayoni:

– tayyorlov;

– boshlang‘ich;

– asosiy ajratish mumkin.

Tayyorlov bosqichi dastur va ma‘lumotlar bazasini ishga tayyorlash bilan bog‘liq. Hisobchi mashinaga korxonaning ma‘lumotnomaviy ma‘lumotlarni kiritadi, buxgalteriya schyotlarining rejasi va namunaviy buxgalteriya yozuvlarining tartibiga tuzatishlar kiritadi.

Boshlang‘ich bosqichi birlamchi hujjatlarni yig‘ish va ro‘yxatga olish bilan bog‘liq. Avval ta‘kidlaganidek, hujjatlarni qo‘lda yoki avtomatlashtirilgan usulda shakllantirish mumkin. Hujjatlarni kiritish dasturi quyidagi vazifalarni bajarishni ko‘zda tutadi:

– kiritilgan hujjatlarga nomer berish, ko‘chirmaning sanash va boshqa alomatlari bilan registrini tuzish;

– kiritilgan hujjatlarga ma‘lumotnomaviy va shartli doimiy alomatlarni avtomatik kiritish;

– xo‘jalik operatsiyalarining qayd etish daftarida buxgalteriya yozuvlarini avtomatik bajarish;

M U N D A R I J A

Kirish.....	3
-------------	---

I-BOB. BUXGALTERIYA HISOBIDA AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH

1.1. Zamonaviy axborot texnologiyalarning yangi avlodlari va ulardan iqtisodiyot sohasida foydalanish imkoniyatlari	6
1.2. Buxgalteriya hisobida dasturiy ta'minot vositalaridan foydalanish.....	10
1.4. Hisob hujjatlarini elektron hujjat tarzida tuzish va taqdim etish	12

2-BOB. KORXONA MA'LUMOTLARINI SHAKLLANTIRISH. BOCHLANG'ICH QOLDIQLARNI KIRITISH

2.1. Korxonalar haqida ma'lumotlarni kiritish	19
2.1.1. Boshlang'ich yordamchi	20
2.1.2. "Быстрое освоение 1С: Бухгалтер 8" elektron qo'llanmasi.....	21
2.1.3. Ish stoli.....	21
2.1.4. Buxgalter monitori.....	22
2.1.5. Rahbar uchun hisobot	23
2.2. Dasturiy ta'minotda ishlash uchun asosiy parametrlarni sozlash	24
2.3. Korxonaning hisob siyosatini shakllantirish.....	33
2.4. Schyotlar rejasi va unga o'zgartirishlar kiritish.....	45
2.4.1. Subkonto turlari	48
2.5. Faoliyat ko'rsatayotgan korxonaga ma'lumotlaridan foydalanilgan holda boshlang'ich qoldiqlarni shakllantirish va kiritish.....	51
2.5.2. Ma'lumotlarga o'zgartirish kiritishni taqiqlash sanasi.....	53
2.6. Boshlang'ich qoldiqlarni kiritish	55

3-BOB. "KADRLAR" MA'LUMOTLAR BAZASI BILAN ISHLASH

3.1. Xodimlar hisobiga doir hujjatlar. Shtatlar jadvali.....	58
3.2. Xodimlarni ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish	61
3.3. Jismoniy shaxslarni va korxonaga xodimlarini bazaga kiritish.....	64
3.4. Tabel to'ldirish. Xodimlar bo'yicha hisobot.....	68

4-BOB. ISH HAQI HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

4.1. Ish haqini hisoblash. Yagona tarif setkasi.....	72
4.2. O'rtacha oylik ish haqini hisoblash. Vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik nafaqasi va mehnat ta'tilini hisoblash tartibi.....	74
4.3. Ish haqini hisoblash va ish haqidan ushlanmalar.....	81
4.4. Ish haqini to'lash. Soliqlarni hisoblash va to'lash tartibi. Ish haqi hisobotlari.....	84

5-BOB. BANK OPERATSIYALARI HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

5.1 Pul mablag'larining analitik hisobi. To'lov topshiriqnomasi.....	97
5.2. To'lov talabnomasi. Bank ko'chirmasi.....	106
5.3. Xorijiy valutalar bilan bog'liq operatsiyalar.....	111

6-BOB. KASSA OPERATSIYALARI HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

6.1.Kassa kirim va chiqim orderi.....	113
6.2. Kassa kitobi va kassa hisoboti.....	120
6.3. Pul hujjatlari.....	123
6.4. Avans hisoboti.....	130

7-BOB. ASOCIY VOCITALAR HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

7.1.Asosiy vositalar kirimi hisobi.....	131
7.2.Asosiy vositalarning amortizatsiyasi va modernizatsiyasi.....	134
7.3. Asosiy vositalarning tugatilishi.....	136
7.4. Asosiy vositalarning inventarizatsiyasi va qayta baholanishi.....	136

8-BOB. TOVAR-MODDIY BOYLIKLAR HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

8.1. Nomenklatura hisobi va ma'lumotnomasi.....	139
8.2.Nomenklatura schyotlari va narxlarini belgilash.....	147
8.3.Nomenklatura guruhi ma'lumotnomasi.....	153

9-BOB. TOVARLARNI, ISHLARNI, XIZMATLARNI HISOBGA OLISH

9.1.Tovar va xizmatlar kirimi.....	156
9.2.Tovar va xizmatlar savdosi.....	164

9.3. Tara bilan bog'liq operatsiyalar.....	169
9.4. Komissiya savdosi.....	172
9.5. Agent xizmatlari.....	173

10-BOB. ISHLAB CHIQRISH HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

10.1. Ishlab chiqarish xarajatlari hisobi.....	176
10.2. Materiallar hisobi. Ishlab chiqarishga materialni berish hisobi.....	178
10.3. Tayyor mahsulotlarni hisobga olish.....	181
10.4. Tugallanmagan ishlab chiqarish inventarizatsiyasi.....	182

11-BOB. HISOBDOR SHAXSLAR VA KONTRAGENTLAR BILAN HISOB-KITOBLAR

11.1. Naqd pulsiz mablag'larning berilishi hisobi.....	184
11.2. Hisobdor shaxslar avans hisoboti.....	188
11.3. Kontragentlar bilan hisob-kitoblar.....	193
11.4. Kontragentlar bilan hisob-kitoblarni solishtirish va inventarizatsiya qilish.....	201

12-BOB. HISOBOT DAVRINING YOPILISHI VA REGLAMENT HISOBOTLARI

12.1. Hisobot davrining yopilishiga tayyorgarlik.....	205
12.2. Hisobot davrini yopish.....	206
12.3. Reglament operatsiyalarini qayta tekshirish.....	209
12.4. Reglament hisobotlarini saqlash.....	217
12.5. Reglament hisobotlarini yuklab olish.....	217
12.6. Ma'lumotlar bazasining arxiv nusxasini saqlab qo'yish.....	221
XULOCA.....	223
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	226
ILOVALAR.....	228
GLOCSARIY.....	228